

Xocalı faciəsi rəssamların gözü ilə

Dünyanın məşhur rəssamları öz xalqlarının üzləşdiyi faciələrlə bağlı gözəl sənət əsərləri yaratmışlar. I Dünya müharibəsi (1914-1918) illərində İstanbulun Şişli bölgəsində Osmanlı dövləti tərəfindən savaş əsərləri yaradılması üçün bir emalatxana qurulmuşdu. Bu barədə göstərişi hərbi nazir Ənvər paşa vermişdi. Burada ölkənin ünlü rəssamları döyüş səhnələri ilə zəngin və əsgərlərin qəhrəmanlıqlarını göstərən sanballı əsərlər yaratmışdılar. Həmin əsərlər ilk dəfə 1918-ci ildə ölkədə göstərildikdən sonra Vyana və Berlində də sərgilənmiş, almanca mətnlə kataloqu da buraxılmışdır.

Bizim də rəssamlarımız Qarabağ müharibəsində qəhrəman oğullarımızın hünərini əks etdirən qiymətli rəsm əsərləri yaratmış, onların bəzilərini dünyanın məşhur muzeylərində əbədi eksponata çevrilmişdir. Birinci Qarabağ müharibəsi dövründə Xocalıda erməni qəsbkarlarının törətdikləri qətləmin isə rəssamlıq salnaməmizin yaddaşımızı sarsıdan səhifələrini təşkil edir.

Xocalı faciəsindən keçən 30 il ərzində soyqırımı mövzusu nə qədər dəhşətli təsir bağışlasa da, Azərbaycan incəsənətinin əksər sahələrində öz emosional bədii ifadəsini tapmışdır. Ölkəmizin müxtəlif bölgələrində Azərbaycan xalqının məruz qaldığı faciələri əks etdirən xatirə-memarlıq kompleksləri inşa edilmiş, monumental heykəllər ucaldılmış, bu mövzuda kinofilmlər çəkilmiş, tamaşalar səhnəyə qoyulmuş, musiqi və ədəbi əsərlər yaradılmışdır.

Təsviri sənətdə soyqırımı mövzusu kifayət qədər işlənmişdir. Əvvəla, bu mövzu təsviri sənətin bütün sahələrində – rəngkarlıqda, qrafikada, heykəltəraşlıqda kifayət qədər geniş təcəssüm olunmuşdur. İkincisi, bu sözləri janr palitrası barədə də deyə bilərik. Adıçəkilən mövzu portret, batal janrlarında, epik xarakterli müxtəlif çoxfıqurlu kompozisiyalarda, hətta mənzərə janrında belə öz dolğun

ərl! Bizi xilas edin!”, “Köməksiz Xocalı” kimi əsasən iri formatlı çoxfıqurlu kompozisiyalar daxildir. Elə tablolar da var ki, onlarda bir ailənin, yaxud hətta bir insanın faciəsi öz əksini tapır. Bu əsərlərin təkcə adları – “Ailə əsirlikdə”, “Onu asıblar”, “Mən yetim qaldım”, “Qohumlarım həlak oldu, mənə sağ qaldım”, “Xocalı Qavroşu”, “Körpənin ölümü” – onların süjetini çox dolğun ifadə edir. “26 fevral, gecə” tablosu üslubiyyatına görə abstrakt sənətə yaxındır, başqa birisi – “Bu qız üçün Günəş Xocalıda batdı” tablosu forma quruluşu

baxımından çox orijinaldır.

Soyqırımı mövzusu Türkiyədə yaşayan azərbaycanlı rəssam Məhəmməd Əliyevin yaradıcılığında mühüm yer tutur. “Türkiyənin Pikassosu” kimi tanınan rəssamın yaradıcılığında erməni vandalizminə qarşı etiraz xüsusi bir səhifə təşkil etmişdir. Azərbaycan xalqının feryadı, acı səhnələri və dəhşətli mənzərələr onun əsərlərində əyanlıyı və yaddaqalanlığı ilə bədii əksini tapmışdır.

M.Əliyev Xocalı faciəsini insanlıq tarixində dəhşətli faciələrdən biri sayaraq, qəlb ağrısı ilə “Xocalı vəhşiliyi” tablosunu yaratmışdır. Anaların ahı, feryadı duyulan bu əsərdə gecə, soyuq havada silahsız sakinləri işgəncə verib öldürən ermənilər vəhşi heyvan şəklində təsvir edilmişdir. Əsərdə diqqətcəkan bir detal da əlində sülhü, əmin-amanlığı simvolizə edən göyərçin tutmuş uşaqdır. Həqiqətən də, daşdığı mənasına görə çox təsirli olan bu bağlılıq rəssamın vurğuladığı kimi, “bu uşaq əlində quşu tutaraq azad olmaq istəyir, ölmək istəmir, savaşmaq istəmir...”.

Rəssamın soyqırımı ilə bağlı digər bir əsəri “Şəhid əsgər” tablosudur. O, bu əsəri şəhid olmuş xalası oğluna həsr edərək, “Torpaq – uğrunda ölən varsa, Vətəndir” deyərkən kətan üzərində onu bir heykələ, şəhidlərin ölməz bir abidəsinə çevirir. Şəhidlik əbədidir, qalıcıdır. Kəfəne bürünmüş əsgərin əlində silahı ilə təsvir edilməsi, bir əsgər üçün şərafət onun silahı ilə şəhid olmasıdır anlamına gəlir.

“Xocalıda qadın qırğını” əsəri acı sarsıdıcı kədər, hüzn, iztirab və dramatik əhvali-ruhiyyə ilə doludur. Rəssam bu əsəri barədə belə bir fikir söylədi: “Dünyaya çox pis nümunədir ki, qadını öldürüb qarnından uşağı

çıxarıb başını kəsənsən və bütün bunu çəkərək videonu dünyaya göstərəsən. Bu sarsıdıcı bir hərəkətdir...” Əsərə diqqət etsək, ana və uşağın ayağında mozaikaya bənzər bir detal görürük. Rəssamın, sanki, dənəciklərə ayırdığı bu detailin həmişə belə əbədi olaraq qalacağına, yəni bu ananın ölməyəcəyinə işarə olduğunu söylədi.

Xalq rəssamı Əşrəf Heybətovun yaradıcılığında da Xocalı soyqırımı mühüm yer tutur. Almaniya da yaşayan bu rəssamın “Xocalı” (2010) pannosunda emosional gərginlik, ağrı və kədər hissləri özünü göstərir.

Ə.Heybətovun pannosu, doğrudan da, ölüm həddində olan, ətrafda ölüm və qandan savayı bir şey görməyən zavallı insanların dəhşət dolu hisslərini əks etdirir.

Xocalı faciəsi təkcə azərbaycanlı rəssamların deyil, bir insan kimi bu dəhşəti kənardan biganəliklə seyr edə bilməyən xarici tişə ustalarının yaradıcılığında da yer alıb. Fransız rəssamı Reno Baltzinger bu mövzuya ağ fonda qırmızı və qara rənglərlə işlənmiş bir neçə əsər həsr etmişdir. Rəsmlərdəki qırmızı və qara rənglər kətan üzərində axaraq ölüm və qan assosiasiyası yaradır.

İncəsənətdə Xocalı faciəsi təkcə rənglər yox, həm də daş, plastik obrazlar vasitəsilə öz bədii təcəssümünü tapır. Bakıda, metronun “Xətai” stansiyası yaxınlığındakı o qədər də böyük olmayan səhədə Aslan, Teymur və Mahmud Rüstəmov qardaşları tərəfindən Xocalı faciəsi qurbanlarının xatirəsinə ucaldılan “Ana harayı” abidəsi ucaldılıb. Heykəltəraşlar soyqırımı ideyasını son dərəcə lakonik və sadə vasitələrlə ifadə etməyə müvəffəq olmuşlar.

Xocalı mövzusu Azərbaycanın Xalq rəssamı, istedadlı heykəltəraş Natiq Əliyevin də yaradıcılığında öz dolğun təcəssümünü tapmışdır. O, Meksikoda (2012), Bosniya Sarayevoda (2012) və Ankarada (2014) Xocalı faciəsi qurbanlarının xatirəsinə ucaldılmış monumental abidələrin müəllifidir. Bu heykəllər maraqlı kompozisiya həlli, plastik formaların mütənasib quruluşu, dramatik məzmunu ilə seçilir.

Mərhum rəssam Vaqif Ucatayın bütün dünyanı dolaşmış “Xocalı” plakatında köksünə xəncər sancılmış körpə təsvir olunub. Şübhəsiz ki,

bu kompozisiya öz emosional təsir gücünə görə soyqırımı mövzusunda işlənmiş yaddaqalan əsərlərdən biridir. Rəssam, həmçinin dinc azərbaycanlıların erməni quldurları tərəfindən törədilən soyqırımına həsr olunmuş “Bax! Gör! Xatırla!” adlı qrafik əsərlər seriyası yaratmışdır. Bu seriya seyrçini ruhən sarsıdır, onu şok vəziyyətinə salır. İnanmaq çətin olsa da, burada heç bir rəssam təxəyyülü, mücərrəd bədii ümumiləşdirmə yoxdur – rəsmlərdəki dəhşətlər məhz olmuş hadisələri əks etdirir. 49 qrafik vərəqədən ibarət olan seriyada

əks edilmiş tükürpərdici görüntüləri V.Ucatay möcüzə nəticəsində sağ qalaraq əsirlikdən qurtulmuş Xocalı sakinlərinin dilindən eşitdikləri əsasında işləyib.

Rəssam Vüqar Quliyev Xocalı mövzusunda gənc yaşlarından müraciət edir. Onun əsərləri sırasında “Xocalı qaçqını” (2012), “Qaçqın qadın” (2013), “Təcavüz” (2014), “Soyqırımı” (2014) qravüraları, həmçinin “Faciə” triptixi (2015) xüsusilə qeyd edilməlidir. 1992-ci il fevral faciəsinə həsr olunmuş növbəti sərgidə gənc rəssam “Sönmüş ocaq” (2011) rəsminə görə mükafata layiq görülmüşdür.

V.Quliyevin atası, tanınmış rəssam Oqtay Quliyev də soyqırımı mövzusunda həsr olunmuş bütöv bir qrafik işlər seriyasının müəllifidir. Bunlar, əsasən, 2013-2014-cü illərdə çəkilmiş vərəqlərdir. Seriyaya onlarca rəsm daxildir ki, bunların da az qala hər birində dərin kədərə qərq olmuş milli geyimli qadınlar təsvir edilib. Oqtay Quliyevin emosional təsir baxımından ən qüvvətli əsərlərindən biri 2013-cü ildə yaradılıb. Burada detalların sayı minimuma endirilmişdir, hər şey sadə, eyni zamanda, son dərəcə gərginləşmiş görünüşə malikdir. Böyük planda qadın və uşaq siması. Qara yaylıq, qara gözlər, qara göz yaşları...

Xocalı faciəsi xalqımızın yaddaşından heç zaman silinməyəcək. Bu işdə biz rəssamlarımıza da minnətdar olmalıyıq. Onların bu mövzuda yaratdıqları emosional, təsirli əsərlər xalqın qan yaddaşını bədii obrazlarda təcəssüm etdirir və daim yaşadır.

M.MÜKƏRRƏMOĞLU,
“Xalq qəzeti”